

prema »novom«* poimanju ruralnosti

ana barbič

biotehniška fakulteta
vtozd za agronomijo,
ljubljana,
slovenija-jugoslavija

Članak se bavi pretpostavkama za ekološki orijentiran ruralni razvitak, tj. takav u kojem čovjekove aktivnosti neće narušavati nego poticati poštovanje zakonitosti samoobnavljajućih se prirodnih procesa. Osnovne komponente nove ruralnosti jesu seoski prostor, seoska zajednica (zajednica seoskih stanovnika) i seljačka obitelj. U središtu je seljak kao ekološki činilac koji se u odnosu s prirodom pojavljuje istovremeno kao njezin korisnik i čuvar. Lokalna samouprava - način organizacije života u kojem seljani suodlučuju o programima razvoja područja na kojem žive - jest ne samo optimalni organizacijski oblik, nego i najbolji psihološki (motivirajući) faktor ekološki orijentiranog ruralnog razvoja. O tome su navedena i dva međusobno suprotna primjera realizacije planova razvoja seoskog područja u Republici Sloveniji.

primljeno listopada 1990.

1. uvod

→ Ekološki usmjerenim nazivam takav razvitak ruralnih područja, u kojemu čovjekove aktivnosti ne narušavaju zakonitosti samoobnavljajućih (se) prirodnih procesa (sustainable development), nego ih dapače omogućuju i potiču. Zato ekologija nije prazna riječ i zamršena teorijska paradigma, nego konkretno čovjekovo posizanje u prirodu, međusobna ravnoteža njenih sastavnica i samoregulacijskih mehanizama.

Seljak zapravo pripada među najneposrednije ekološke činitelje (actors). U dodiru s prirodom, o kojoj ovisi, on istovremeno djeluje kao njezin korisnik i čuvar. Zato ne postupa uvijek i samo po zakonima ekonomike, nego često i, bar na prvi pogled, iracionalno. Pri svojim zahvatima u prirodu on uvažava tradiciju u koju su ugrađena iskustva premnogih generacija, pa postupa po vrednotama ravnopravnosti čovjeka i prirode te njezine ranjivosti i osjetljivosti na pretjerivanja svake vrste. Budući su seljakov opstanak i napredak ovisni o prirodnim dobrima kojima upravlja - vlasništvo nad zemljištem može biti pravna, ali ne i moralna kategorija - on je stoljećima bio »prisiljen« njima domaćinski postupati, čuvajući ih i poboljšavajući sve njihove funkcije: gospodarske, »osiguravajuće« pa i estetske.

* Izraz »novo« u ovoj tekstu nipošto ne znači nešto što nikad nije postojalo. On jednostavno znači uvažavanje onih iskustava i koncepata koji su se u prošlosti pokazali uspješnima, a smisleno se dopunjuju sa suvremenim razvojnim smjernicama, kojih je cilj povećanje kvalitete života svih ljudi, dakle i stanovnika seoskih područja, i to osobito onih stanovnika koji su unatoč mnogim ograničavajućim činiteljima uspjeli preživjeti i ostati na obiteljskim gospodarstvima.

Napomena prevodioca: Već u ovoj bilješki vezanoj za naslov članka, autorica koristi termin »podeželje«, koji će u nastavku teksta biti jedan od najučestalijih, a za koji u hrvatskom (niti srpskom) jeziku nema adekvatnog jednoznačnog prijevoda. »Podeželje« može, ovisno o kontekstu, označavati »pokrajinu« (ili »provinciju«), ali i »seoski prostor«, »seoske predjele«, »ruralnu zonu« i sl. U ovoj prijevodu najčešće ću koristiti sintagmu »seoski prostor« ili »seoska područja«. a na nekim mjestima - ovisno o kontekstu - i ostale.

Nabrojene tvrdnje, iako izražene u prezentu, u cijelosti su važile do industrijske ere, do početka kapitalizma. Zašto?

Uvođenjem i napretkom kapitalizma, koji je uvjetovao i poticao razvitak industrije koncentrirane u gradovima, seosko je područje s poljoprivredom kao glavnom djelatnošću na obiteljskim, u pravilu manjim gospodarstvima, sve više gubilo na važnosti. Industrijski razvoj, koji je u poljoprivredi poticao proizvodnju hrane na industrijski način, zasnovan na znanosti i tehnologiji, mala je gospodarstva sve više potiskivao na marginu ne samo kao proizvođače hrane nego i kao stanovnike seoskih područja. Ruralnost je tako značila, a očito u mnogo slučajeva još uvijek znači, i marginalnost koja se iskazuje u privrednom, socijalnom i kulturnom zaostajanju pokrajine za gradskim područjima (Gubert, 1989).

Agrarna prenaseljenost, pomanjkanje radnih mjesta izvan poljoprivrede, slabo razvijena komunikacijska i komunalna infrastruktura te skromna opremljenost provincije socijalnim, kulturnim i rekreacijskim ustanovama i aktivnostima, pridonosi takoreći neprekidnom bijegu sa sela, uglavnom mladih, što je seoska područja konačno potisnulo na privrednu, političku, socijalnu i kulturnu ivicu suvremenih društava.

Oživljavanje interesa za seoska područja i rad na obiteljskom gospodarstvu potiče više činilaca, među kojima treba spomenuti bar slijedeće:

- zbog pomanjkanja radnih mjesta u industriji, što je posljedica uvođenja novih tehnoloških postupaka i tehnološkog viška zaposlenih, gradovi više ne mogu primati suvišnu niskokvalificiranu radnu snagu iz pokrajine,
- zalaz države blagostanja ujedno znači nužnost preusmjeravanja određenih društvenih slojeva i skupina od koncepta (državne) pomoći prema samopomoći (samozapošljavanje, međusobna pomoć u okviru primarnih društvenih grupa),
- seljaci koji s proizvodnjom hrane imaju sve veće troškove, stanovnici gradova koji pokušavaju pobjeći pred životom u sve zagađenijim naseljima, znanstvenici koji su postali svjesni ograničenih resursa, svi su oni u sve većem broju uvjereni da je nužno usporiti privredni rast i brižno razmisliti o budućnosti čovječanstva, jer su ugroženi kako obnovljivi tako i neobnovljivi resursi čovjekova opstanka.

2. osnovne sastavnice koncepta »nove« ruralnosti

S pojavom i širenjem nove ekološke svijesti, kvalitetu života ne određuje više (samo) razina materijalnih dobara, nego i život i rad u relativno čistom okružju. Da bismo razumjeli i smisleno usmjeravali procese koji se događaju na seoskom području, u ovom članku pokušavamo odrediti seoski prostor (autorov izraz: podeželje) kao prostor života i rada, selo kao zajednicu seljana koji u međusobnoj suradnji rješavaju zajedničke probleme te obitelj i domaćinstvo kao primarnu socijalnu i ekonomsku zajednicu.

2.1. seoski prostor

Kvaliteta života stanovnika seoskih područja zasniva se na uvođenju privrednih aktivnosti koje se temelje na lokalnim resursima/dobrima i koje nisu u suprotnosti s očuvanjem okoliša.

U tržišnoj privredi rast se temelji na proizvodnji i potrošnji koje se ostvaruju na zakonima ponude i potražnje te na načelima podjele ostvarenog dobitka. Dohodovno uspješne privredne aktivnosti zato su nesumnjiva osnova razvitka ne samo urbanih nego i seoskih zajednica. Pri tome nije riječ samo o radnim mjestima za pojedine stanovnike pokrajine nego i o privrednim aktivnostima u provinciji, u okviru određene lokalne zajednice koja od doprinosa iz dohotka proizvođača i zaposlenih stvara uvjete za zadovoljenje zajedničkih potreba.

Zbog nužnosti racionalnog korištenja sirovina i čuvanja prirodnih resursa na kojima se temelje čovjekov opstanak i razvoj, dosadašnja uvjerenja da vrsta i obujam industrijske proizvodnje određuje potrebe za određenim dobrima, sve više zamjenjuju pogledi koji upozoravaju na mogućnost da se te potrebe zadovolje na različite načine. Radi se o različitim kombinacijama tehničkih pomagala i količine potrebnog rada, što u optimalnom omjeru osigurava jednake učinke uz manje troškove. Iskustva govore (Gershuny 1984: 49-51) da tehničke inovacije bar u početku primjene ne štede vrijeme. Kao primjer navodi stroj za pranje rublja: bar zbog dva razloga domaćice u početku ne troše manje vremena za pranje. Prvi je razlog u činjenici da one peru češće i veću količinu rublja i odjeće, koju su nabavile za sebe i obitelj baš zbog boljih mogućnosti pranja. Drugi je uzrok vezan za samu nesavršenost prvih generacija strojeva za pranje, jer je njima bilo komplicirano upravljati i jer su oni tražili više intervencija u tok procesa. Već u procesu učenja na vlastitom iskustvu, a i zbog konkurentne ponude na tržištu strojeva za pranje, domaćice prilagođuju kupovinu potrebama obitelji i vremenu koje imaju na raspolaganju. No, nesporno je prije svega da dimenziju vremena drukčije koriste zaposlene žene, a drukčije domaćice, a isto je tako određuju tehničke osobine stroja, kao što su utrošak električne energije, vode i sredstava za pranje.

Informacije o opasnostima što ih, pored prednosti, nosi tehnički napredak, upozoravaju na nužnost čuvanja prirodnih resursa, osobito zemljišta, pitke vode i zraka, od različitih oblika onečišćenja i neracionalnog korištenja. Racionalnost kao komponentu privrede usmjerene na očuvanje resursa podupiru i sve češće preporuke znanstvenika koje idu za poticanjem razvoja utemeljenog na zajedničkom (komunalnom) vlasništvu, takvu koje koriste i kojim upravljaju zajednice stanovnika (Berkes, 1989). Znanstvenici navode pozitivna iskustva iz prošlosti, koja su zbog čisto profitno usmjerene tržišne privrede, utemeljene na individualizmu kao jednoj od prevladavajućih društvenih vrijednosti, takoreći potonula u zaborav. Naime, prednosti zajedničkog vlasništva, koje zahtijeva zajednički rad i upravljanje, upravo su u tome što ono potiče racionalno/domaćinsko iskorištavanje resursa i solidarnu raspodjelu.

U procesu oživljavanja tradicije nije i ne može biti riječi samo o golom opnašanju nekadašnjeg načina korištenja i uzdržavanja zajedničkog vlasništva kakve su npr. bile seoske ledine, čijem su korištenju seljani imali pristup u skladu sa svojim položajem na lokalnoj hijerarhijskoj ljestvici (Makarovič, 1985: 36-37) vezanim najčešće uz veličinu posjeda. Komunalno vlasništvo i upravljanje njime u suvremenosti, više je vezano na ekološke nego na ekonomske zahtjeve, jer zahtijeva širenje tog vlasništva na područje regije, a ne samo pojedinih naselja. U traženju odgovora na pitanje da li je principe komunalnog vlasništva moguće aplicirati regionalno ili čak globalno, Harrison (1989) upozorava na dvije poteškoće. Prva se tiče nužnosti identificiranja i, koliko je moguće, preciznog kvantificiranja zajedničkog opsega vanjskih troškova, a druga potrebe za institucijama koje će biti kadre te troškove gospodarski upotrijebiti. Harrison ima na umu neku vrstu međunarodne ekološke policije s ovlaštenjem da nadzire, otkriva i kažnjava.

Dok su prikazana rješenja zasad manje-više stvar budućnosti, život u seoskim područjima jest sadašnjost koju stanovnici uspoređuju s uvjetima života u gradskim naseljima. Kvaliteta života kao cilj razvijenih društava mora biti u jednakoj mjeri ostvariva stanovnicima provincije i onima u gradovima, mora biti mjerena jednakim pokazateljima te uređena i ocjenjivana stupnjem njihove ostvarenosti. Radi se prije svega o pokazateljima koji se tiču opremljenosti seoskih područja komunalnom infrastrukturom (ceste, gustoća autobusnih i željezničkih veza s centralnim naseljima, telefonska mreža itd.) te stupnjem razvijenosti socijalnih, obrazovnih i kulturnih aktivnosti s pomoću kojih stanovnici zadovoljavaju svoje egzistencijalne i više potrebe (Barbič i sur., 1987).

Stanovnici pokrajine, koji svoj život, a prije svega mogućnosti zadovoljavanja različitih potreba, uspoređuju sa životom i mogućnostima stanovnika gradova, žele i očekuju jednake uvjete/mogućnosti i za sebe. Potrošački se mentalitet

naime, vrlo brzo proširio iz gradova u provinciju, u kojoj su stanovnici razmjerno brzo »zaboravili« na tradicionalne načine zadovoljavanja različitih potreba, na oblike međusobne pomoći i suradnje, na aktivnosti u slobodnom vremenu koje se temelje na međusobnim susretima i vlastitoj kreativnosti, i »odlučili« se za preuzimanje urbanih obrazaca življenja. A budući da tradicije nije moguće lako zaboraviti i(li) iskorijeniti, valja očekivati da će stanovnici provincije, a posebno seljaci i članovi njihovih obitelji, pošto zaista steknu mogućnosti da zadovoljavaju svoje različite potrebe i interese u ustanovama i na načine koji su na raspolaganju gradskom življu, kvalitetu svoga života obogatiti tradicijama zajedničkog rada i života. Na umu imamo prije svega »gospodarnost« kao moralnu i ekonomsku kategoriju, na osnovi koje se seljaci, koji su u neposrednom odnosu s prirodom i o njoj ovisni, racionalno ponašaju kako u proizvodnom procesu tako i izvan proizvodnih aktivnosti. Takve vrednote u provinciju donose i oni stanovnici gradova koji su seoske prostore svjesno izabrali za mjesta rada i boravka kao alternativu življenja u urbanoj sredini.

Budući da su seoska područja u pravilu manje razvijena i zato u usporedbi s urbanim naseljima slabije opremljena komunalnom, socijalnom, obrazovnom i kulturnom infrastrukturom, nužno je prelijevanje financijskih sredstava iz razvijenijih u manje razvijena područja, i to na principu solidarnosti i uzajamne ovisnosti. Gradovi su ovisni o pokrajini prije svega zbog opskrbe hranom, rekreacijskih aktivnosti svojih stanovnika u seoskim prostorima, a i zbog mnogih radnika koji svakodnevno putuju iz okolice na posao u gradove. Upravo zato što ti radnici stanuju u selima, oni u najmanjoj mogućoj mjeri opterećuju gradsku infrastrukturu, jer dio potreba (stanovanje, školovanje djece, kupovina osnovnih potrepština, pošta itd.) zadovoljavaju u mjestu boravka, tj. u pokrajini. S druge strane, gradovi velikom dijelu seoskih stanovnika osiguravaju radna mjesta, a dohodak od njih, zaposleni i njihova domaćinstva kombiniraju s dohtkom od gospodarstva.

Naravno da radna mjesta koja su u gradovima na raspolaganju dijelu seoskog stanovništva, ne mogu nadomjestiti privredne programe koji će seoskim zajednicama osigurati primjeren dohodak. Ti programi ne odnose se samo na seljačka gospodarstva koja se usmjeravaju na proizvodnju zdrave hrane nego i na niz drugih aktivnosti, prije svega na turizam i različite oblike aktivnosti slobodnog vremena u seoskom prostoru, što ih za stanovnike gradova organiziraju i izvode stanovnici pokrajine kao svoju osnovnu ili dopunsku aktivnost. Dopunske aktivnosti u seoskom prostoru, koje već dugo nisu domena samo članova seljačkih obitelji i radnika u poljoprivredi (Friedland i Pugliese, 1989: 154) i koje zbog ekonomskih interesa šire upotrebu ruralnog prostora od čisto proizvodne i na potrošačku funkciju toliko mijenjaju seoski prostor da neki autori (Marsden, 1989) već govore o prestrukturiranju ruralnosti.

Da prestrukturiranje ruralnosti ne znači nužno napredak, nego da može i ugroziti seoski prostor u njegovoj samostalnosti i ravnopravnom povezivanju s gradskim područjima, upozorava sve veći pritisak gradova, osobito na rijetko naseljena i slabije razvijena ruralna područja, da odlažu ekološki sumnjiv otpad ili da namještaju pokrajini i ljudima u njoj opasne industrijske pogone, nerijetko pod krinkom solidarne pomoći nerazvijenim krajevima. Takvim pritiscima uspješno se mogu oduprijeti one seoske zajednice kojih stanovnici znaju što hoće i čiji se predstavnici trude da ta htijenja usklade i povežu u cjelovit program te da osiguraju načine za njegovo ostvarenje.

2.2. seoske zajednice i upravljanje u njima

Činjenica da ljudi najbolje poznaju svoje probleme kao i putove njihova rješavanja, govori u prilog takve upravne organizacije unutar konkretnog političkog sistema, koja će se temeljiti na lokalnoj samoupravi i vlastitim izvorima financiranja. Ako one nemaju formalne nadležnosti i osigurana financijska sredstva kojima bi, uz participaciju stanovnika, mogle rješavati svoje probleme,

onda je stanovništvo umjesto aktivnog djelovanja potisnuto u situaciju pasivnog reagiranja, ograničenog uglavnom na slanje zahtjeva nadređenim upravnim organima te na različite načine izražavanja nezadovoljstva njihovim radom. Umjesto zadovoljstva vlastitim uspjesima tako se stanovnici lokalnih zajednica prepuštaju jadikovanju, nezadovoljstvu ako se društvo dovoljno ne brine za njihove probleme, i konačno samosažaljevanju. Sadašnje mjesne zajednice često su formirane manje-više administrativnom odlukom o njihovim granicama, umjesto na principiu prirodnog razgraničenja prostora sa sličnim prirodnim uvjetima i tradicionalnim međusobnim vezama. Zato nisu iznimka takve mjesne zajednice u kojima pojedina naselja nemaju ni obične cestovne veze, a kamoli autobusne linije do sjedišta mjesne zajednice. Gotovo je pravilo da se takoreći u svakoj slovenskoj općini koja nije ograničena samo na područje grada, nađe mjesna zajednica čiji prostor i stanovnici imaju bolje veze sa susjednom nego s matičnom općinom.

Efikasno prostorno povezivanje i lokalna samouprava zato su nezaobilazne komponente projekata razvoja seoskih područja (Barbič, Gabrijelčič, Tomšič-Lušin, 1990) koji se temelje na teorijskim i empirijskim spoznajama o tome da je stanovništvo nužno tretirati istovremeno kao objekt i kao subjekt razvoja lokalnih zajednica (Barbič, 1990). Pretpostavlja se također da su prostorno manje samoupravne jedinice, koje u pokrajini mogu obuhvaćati samo jedno selo ili nekoliko zaselaka, bolje integrirane nego zajednice koje obuhvaćaju više sela i zaselaka, iako valja upozoriti da sama veličina lokalne zajednice još nije garancija usklađenosti interesa njenih stanovnika.

Atomiziranost naselja u posebna domaćinstva, usmjerena samo ili pretežno na zadovoljavanje potreba svojih članova, kao posljedica nastojanja i aktivnosti na osiguravanju ekonomskih uvjeta njihova opstanka, čemu dodatno pridonose prodor tržišne privrede i urbanog načina života, omekšala je čvrstoću najbolje integriranih seoskih zajednica. Programi Republike Slovenije vezani na očuvanje kulturne baštine, također, pristupom koji se temelji gotovo isključivo na stručnim kriterijima i nacionalnim interesima, umjesto povezivanju dodatno pridonose dezintegraciji konkretnih seoskih zajednica. Kao primjer spomenimo rezultate sociološke analize sela Goče, koja je provedena u okviru međunarodnog znanstvenog kampa »Revitalizacija naselja goričkog krasa«, održanog od 8. do 16. srpnja 1988. u organizaciji Gradske istraživačke zajednice Ljubljana i FAGG, Odjela za arhitekturu Ljubljanskog sveučilišta, i kojem je kao mentorica sociološke grupe pristupovala autorica ovog teksta.

Grupa je utvrdila da se u selu radi, s jedne strane, o nesuglasju između seljana i Republičkog zavoda za zaštitu prirodnoga i kulturnog nasljeđa, a s druge, o sporovima između samih seljana o redosljedu po kojem će pojedina domaćinstva dobivati republičku pomoć za obnovu svojih kuća i gospodarskih zgrada. Tako npr. seljani ne prihvaćaju uvjete što ih za obnovu pojedinih zgrada postavlja Republički zavod na osnovi posebne odluke o zaštiti Goča kao izvanredno značajnog etnološkog spomenika. Po toj se odluci fasade i silhueta sela ne mogu mijenjati bez posebnog odobrenja te republičke ustanove. Ni pojedine zgrade ne smiju se obnavljati bez dopuštenja posebne komisije koja pregleda objekt i zatim izradi uvjete za obnovu, a stručnjaci Zavoda izrađuju nacrt po kojem je moguće izvršiti adaptaciju. Odbijanje ili nenaklonost seljana prema propisanim uvjetima obnavljanja zgrada ni u jednom se slučaju ne može pripisati njihovoj nesklonosti prema tradiciji i kulturnom nasljeđu, nego zamršenosti i trajanju postupka za dobivanje potrebnih dozvola za obnovu, a s druge strane, i većim troškovima obnove u skladu sa zahtjevima republičkih i općinskih stručnih organa. Još veći problem od zamršenosti i trajanja spomenutih postupaka (od zahtjeva za obnovu do početka radova) u selu Goče predstavljaju sukobi među seljanima. Sukobi su vezani na samu ideju obnove kao i na unutrašnje odnose među samim stanovnicima.

Zamisao o obnovi Goče seljanima je »nametnuta«, jer u njezino oblikovanje oni nisu bili uključeni kao ravnopravni partneri. Neka tradicionalna rješenja u zidanju kuća i gospodarskih zgrada, kao i prostorni plan samog naselja, po

mišljenju ljudi ne odgovaraju suvremenosti. Seljani upozoravaju na pomanjkanje potrebnih građevinskih materijala i majstora koji su ovladali određenim poslovima, na radnu ekstenzivnost postupaka i slično. Ujedno tvrde da nekadašnji plan sela ne odgovara suvremenim tehničkim sredstvima (automobilima, traktorima i drugim seljačkim strojevima) prije svega zbog uskih ulica i stambenih zgrada na njihovu rubu.

Stručnjaci vide rješenje problema u postavljanju gospodarskih zgrada na rubu sela, izvan zaštićene jezgre, dok (svi) seljani nisu zagrižani za takvo rješenje, vjerojatno opet zbog toga što nisu bili povezani s traženjem odgovarajućeg rješenja od samog početka. U tom bi slučaju vjerojatno zajedno sa stručnjacima izabrali isto rješenje, a stručnjake-arhitektae ovlastili da ga tehnički domisle.

Do nesuglasja među seljanima dolazi i zbog njihovih unutrašnjih odnosa. Većina naime misli da je određena osoba, koja za svoja stajališta pokušava pridobiti i stručnjake, uzela pravo odlučivanja u ime seljana. To je u selu izazvalo sveopće međusobno nepovjerenje, zbog kojega dolazi i do teškoća kad seljani moraju odlučiti kome treba najprije dodijeliti republičku pomoć za obnovu kuće i(li) gospodarske zgrade.

Opisani slučaj koristimo kao ilustraciju činjenice da selo može uspješno djelovati samo kao zajednica seoskih domaćinstava i seljana koji u uzajamnoj suradnji sami oblikuju unutrašnju hijerarhijsku strukturu i dodjeljuju pojedine uloge onima za koje misle da ih mogu najbolje obaviti. Svako nametanje tuđih pogleda i rješenja seljanima, u njima budi otpor, što znači da stručne grupe koje su osposobljene za rješavanje određenog problema moraju uključiti ljude kojih se ti problemi tiču, i to u sve faze rješavanja problema, i osigurati im odgovarajuću ulogu u svim procesima odlučivanja.

Zaustaviti propadanja seoskih zajednica i njihov postupni razvoj, moguće je samo temeljem usklađenog i međusobno povezanog rješavanja triju skupina problema. To su: problemi urbanističke naravi, proizvodni problemi i problemi društvenih djelatnosti i društvenog života (Žarkov, 1988:16). U selu je međusobna povezanost tih triju komponenti života i rada neposredno vidljiva prije svega zbog javnosti uloga koje u seoskoj zajednici pripadaju pojedincima i pojedinim domaćinstvima te zbog vidljivosti aktera koji te uloge izvršuju. Zato je uvažavanje te činjenice preduvjet uspješnosti svake akcije u selima, bilo da se radi o modernizaciji seljačke proizvodnje, o osnivanju turističkog društva, organiziranju kakva tečaja ili bilo čemu sličnom.

Ova razmišljanja o važnosti lokalne samouprave nipošto ne znače da ta samouprava može nadomjestiti državnu upravu na najnižoj, tj. općinskoj razini. Ona samo upozoravaju da postupci općinskih upravnih organa mogu omesti ili potaći stanovnike pojedinih naselja/mjesnih zajednica da se aktivno uključe u razvojne procese. Zato se čini potrebnim bar spomenuti primjer kako općina pomaže pojedincima i obiteljima koje žele stvari promijeniti u skladu sa stručnim prijedlozima, tako da im olakšava dobivanje različitih dozvola (za gradnju, obnovu, kupovinu itd.).

Radi se o odredbama za poticanje obnove etnoloških spomenika, što ih je pripremio Komitet za društveno-ekonomski razvoj Skupštine općine Šmarje pri Jelšah, i što ih je zajedno s Odlukom o proglašenju prirodnih znamenitosti i povijesnih spomenika na području općine Šmarje pri Jelšah u proljeće 1990. usvojila skupština te općine. Deset odredbi odnosi se na oslobađanje od plaćanja poreza na promet za nabavljeni materijal, oslobađanje od općinskog poreza na promet nekretnina, od plaćanja naknade za upotrebu stambenog zemljišta, od poreza iz poljoprivrede na rok od pet godina ako se radi o obnovi gospodarskog objekta, besplatno dobivanje lokacijske dozvole, subvencioniranje suglasnosti za lokaciju, subvencioniranje projektne dokumentacije za razliku između cijene standardnog projekta i projekta po narudžbi, sufinanciranje obnove objekata u skladu s kriterijima fonda za obnovu spomenika, prednost pri dodjeljivanju kredita za stambenu izgradnju u radnim organizacijama i nuđenje besplatnog savjetovanja u fazi priprema za obnovu spomenika.

Spomenimo da je odlukom o kojoj smo govorili na području općine Šmarje pri Jelšah obuhvaćen jedan mjesni park, 20 prirodnih spomenika, devet naseljskih kulturnih spomenika, oko 300 arheoloških spomenika, 92 umjetnička spomenika (zgrada, dvoraca, sakralnih spomenika), dva javna spomenika i znamenja, 77 etnoloških spomenika te 23 povijesna i memorijalna spomenika.

Odgovornim odnosom prema prirodnome i kulturnom nasljeđu, kojem je to nasljeđe stavljeno u funkciju bržeg razvoja, manje razvijena slovenska općina Šmarje pri Jelšah strategiju postupnog dostizanja razvijenih općina zamjenjuje razvojnom strategijom razvijenih, prije svega zapadnoevropskih država, kojima očuvan prostor i osigurano kulturno nasljeđe predstavljaju važnu osnovu mnogih privrednih aktivnosti. Unatoč optimizmu koji zrači iz opisanog primjera, valja naglasiti da povezivanje tradicija (starog) i inovacija (novog) može prouzročiti različite suprotnosti i konflikte među samim stanovnicima lokalnih zajednica, a prije svega između stanovnika i ustanova koje pokušavaju krojiti njihovu sudbinu. Radi se prije svega o slučajevima u kojima nad određenim područjem ima ovlaštenja kakva posebna ustanova, u pravilu republičkog značaja, ili bar postavljena i financirana iz republičkih izvora. Takva se ustanova, zbog financijske neovisnosti od lokalnih vlasti i u pravilu visoke i općepriznate stručnosti zaposlenih, često postavlja iznad lokalne uprave te se tako otuđuje od nje, kao i od stanovnika kojima pokušava na stručnim osnovama određivati način života i rada.

2.3. seljačka obitelj/domaćinstvo

Iako obitelj poimamo prvenstveno kao socijalnu, a tek potom kao privrednu zajednicu, poljoprivreda kao osnovna ili bar značajna djelatnost seljačkog domaćinstva jest uvijek za određivanje njihovih članova kao posebne socijalne zajednice - seljačke obitelji.

Kako bismo lakše odredili obiteljsko gospodarstvo kao proizvodnu zajednicu, pogledajmo neke nalaze iz analize Nole Reinhardt i Peggy Barlett (1989: 203-225). Pitanje što ga autorice postavljaju i na koje traže odgovor, može se odrediti otprilike ovako: jesu li se obiteljska gospodarstva u SAD održala zbog svoje sposobnosti da se privredno takmiče s velikim kapitalističkim zemljoposjedima, ili zbog vlastitih proizvođačkih posebnosti?

Autorice utvrđuju da očuvanje obiteljskih gospodarstava valja nedvosmisleno pripisati njihovoj sposobnosti za ekonomsku utakmicu s kapitalističkim farmama, i to zbog organizacijskih i posjedovnih osobina obiteljskih gospodarstava, i to osobina koje se tiču cjelovitosti ciljeva vlasnika/gospodara, metoda planiranja troškova te radnih odnosa u obitelji. Po njima, obiteljsko se gospodarstvo razlikuje od kapitalističke proizvodnje, iako se slažu s tvrdnjama Harriet Friedmann (1978, 1980) da su se obiteljska gospodarstva na različite načine prilagođavala novim privrednim okolnostima. N. Reinhardt i P. Barlett razlikuju obiteljsko gospodarstvo od kapitalističkih organizacijskih oblika prvenstveno po dva kriterija: po ciljevima privredne jedinice i po organizaciji radnog procesa. Kapitalistička ili industrijska poljoprivreda poima se kao investicija i neka će jedinica uspješno preživjeti samo ako ostvari prosječnu («normalnu») profitnu stopu, uzimajući u obzir tržišnu vrijednost svih upotrebljenih resursa. Ciljevi koje slijedi obiteljsko gospodarstvo kompleksniji su. Iako seljaci u prihvaćanju dugoročnih gospodarskih odluka nesumnjivo nastoje maksimizirati čisti dohodak, oni uvažavaju i nedohodovne aspekte poljoprivrede te ruralni način življenja. Ti različiti ciljevi nisu svojstveni samo jednom ili samo drugom načinu gospodarenja, nego se u specifičnim slučajevima mogu donekle preklapati. Razlikuju se, međutim, u naglascima u procesima odlučivanja.

U organizaciji proizvodnje autorice vide slijedeće razlike: za kapitalističku ili industrijsku farmu karakteristična je odvojenost vlasništva, upravljanja (menadžmenta) i rada. Svakodnevni rad nadzire menadžer, a izvode ga unajmljeni radnici. Vlasnici se u tai svakodnevni rad ne miješaju, ali će povući svoja sred-

stva vide li bolje investicijske mogućnosti negdje drugdje. Radni proces na obiteljskom gospodarstvu sigurno ima neke sličnosti s procesom na kapitalističkoj farmi - na primjer podjelu rada po spolu i starosti, s muškim gospodarom kao menadžerom, ali se kao posebnosti obiteljskih gospodarstava ističe važnost srodničkih odnosa te neposredno sudjelovanje vlasnika u obavljanju svakodnevnih poslova na gospodarstvu. Upravo srodnički odnosi među članovima seljačkog gospodarstva određuju socijalne odnose kojih je bit solidarnost i međusobna suradnja, što se pokazuje i u samoj organizaciji radnih procesa.

Osim velikog stupnja međusobne suradnje i solidarnosti među članovima, za seljačke je obitelji značajna tradicionalnost međusobnih odnosa, koja mladima u većini slučajeva ne odgovara. Otvorenost i povezivanje provincijskoga socijalnog prostora s urbanim, čemu pogoduju dobre komunikacijske veze i dostupnost sredstvima javnog informiranja, još više pokazuje tradicionalnost odnosa u seljačkoj obitelji. Ona se iskazuje u tome što roditelji do kasne starosti ne prepuštaju gospodarstvo nasljedniku/nasljednici, što se kći/snaha mora u vođenju domaćinstva prilagođavati, ako već ne pokoravati, majci/svekrvi, i što mlada monogamna obitelj zbog života u višegeneracijskom domaćinstvu, nema uvjeta za razvijanje intimnih odnosa među svojim članovima (muža i žene, roditelja i djece).

Transparentnost međusobnih odnosa kakva postoji u seljačkoj obitelji/domaćinstvu ponajviše obilježava i odnose unutar seoske zajednice. Osobni kontakti i poznavanje obiteljskih (gospodarskih i socijalnih) prilika suseljana, s jedne strane, ograničava pojedinu obitelj, a s druge joj strane osigurava solidarnost, pomoć i suradnju ne samo u teškoćama nego i u sasvim običnim poslovima proizvodne naravi, i omogućava sudjelovanje svih (većine) pri rješavanju zajedničkih problema.

Ako svemu ovome dodamo i ograničene ekonomske mogućnosti, osobito u planinskim područjima, ograničene mogućnosti za zadovoljavanje i razvijanje socijalnih i kulturnih potreba u seoskom prostoru te još uvijek razmjerno nizak ugled seljačkog poziva, dolazimo do zaključka da seljačke obitelji/domaćinstva nije moguće tretirati kao izolirane gospodarsko-socijalne skupine nego u najtješnjoj vezi s položajem poljoprivrede kao privredne grane te selom i provincijom kao načinom življenja.

3. novi koncept ruralnosti kao okvir razvojnih strategija

Novi koncept ruralnosti teži poticanju takvih privrednih aktivnosti na seoskom prostoru, koje neće biti u suprotnosti cilju očuvanja prirodnih resursa i kulturne baštine, nego će poticati njihov aktivan suživot, a stanovnicima osigurati dostojnu razinu života.

Temeljne komponente takva koncepta jesu slijedeće:

- Očuvanje seoskog prostora i osiguranje prirodnih resursa prihvaćeno je kao prioritetni zadatak većine razvijenih država. Različita, prije svega ekološka gibanja, naime, upozoravaju na ograničenost raspoloživih resursa i ujedno šire spoznaje o rastućoj zagađenosti okoliša, što pridonosi podizanju opće ekološke osviještenosti ljudi.
- Razvoj poljoprivrednih proizvodnih tehnika i mehanizacije, koji je uvelike smanjio potrebnu radnu snagu ili je čak u nekim operacijama gotovo posve nadomjestio, prouzročio je smanjenje broja seljačkog stanovništva i ujedno otvorio prostor neseljačkom stanovništvu, koje se naseljava u seoske prostore prije svega zbog njihove manje zagađenosti nego u gradovima. Svakako je važno naglasiti da nije riječ o nekom univerzalnom procesu, koji bi u jednakoj mjeri vrijedio za sve države, ili za različita područja unutar pojedine države. Udaljeni i planinski predjeli sa slabo razvijenom komunikacijskom, socijalnom i kulturnom infrastrukturom, gube seljačko stanovništvo a da istovremeno nema vidljivih znakova da će ga nadomjestiti stanovnici gradova. Ako država želi takva po-

dručja očuvati naseljenima, potrebno je izraditi posebne programe za njihov razvoj te osigurati potrebna sredstva za poticanje i ostvarenje takvih programa. Među mogućim razvojnim usmjerenjima takvih područja valja spomenuti promjenu njihove namjene u rekreacijska područja, područja kuća za odmor ili u komunalno vlasništvo za zajedničku ispašu, lov, ili kakvu drugu privrednu upotrebu.

– Zbog povećanog broja nepoljoprivrednog stanovništva, u dobrom dijelu seoskih prostora poljoprivreda više nije prevladavajuća privredna djelatnost, a dopunske djelatnosti nisu više obilježja samo seljačkih gospodarstava. Unatoč tome većina se seljačkog stanovništva, bez obzira na svoju osnovnu profesionalnu aktivnost, bavi proizvodnjom hrane, što predstavlja jedan od činilaca povezivanja stanovnika, koji razmjenjuju iskustva i znanja, uspoređuju proizvode i njihovu kvalitetu.

– Osobni kontakti među seljanima omogućuju uspostavljanje lokalne samouprave, s najuglednijom osobom kao izabranim seoskim »knezom-kneginjom«.* Selo kao zajednica seljana može u većoj mjeri od urbane jedinice (bloka, susjedstva) upravljati vlastitim poslovima i rješavati zajedničke probleme na temelju sudjelovanja svih, ili bar većine članova seoske zajednice. Mnogi autori (Cernca, 1985; Fals-Broda, 1988; Crehan i Van Oppen, 1988; Barbič, 1990) naime, tvrde da su razvojni projekti »za ljude« mnogo manje efikasni od projekata koje suoblikuju i izvode stanovnici kojih se projekt tiče. Profesionalna pomoć pri tome je nesumnjivo veoma potrebna, osobito u izboru ciljeva i definiranju odgovarajućih strategija za njihovo ostvarenje.

– Činjenica da stanovnici (seljani) rade zajedno, postižu postavljene etapne ciljeve neke akcije, ali se suočavaju i s neuspjesima, pridonosi oblikovanju lokalnoga/seoskog identiteta koji razlikuje zaselak/selo/mjesnu zajednicu od drugih i predstavlja motivacijski činilac za nastavljanje zajedničkog rada.

Naglašavanje samo pozitivnih aspekata zajedničkih akcija može, naravno, zvučati romantično i nerearno. Moguće je, naime, na primjerima pokazati kako zajedničke akcije nisu uspjele, ili ih čak nije bilo moguće pokrenuti, posebno zbog toga što je u suvremenim razvijenim društvima individualizam postao jedna od prevladavajućih vrednota. On se temelji na poimanju pojedinca kao samostalnog bića koje je kadro biti slobodno i samopotvrđivati se u aktivnostima, i koje ima neotuđivo pravo u odnosu na zahtjeve bilo koje društvene grupe kojoj pripada (Berger, 1984: 314). Takav koncept individualizma kritizira sam Berger (1984: 314) kad naglašava da individualizam znači odklon od »zajedničkog ljudskog obrasca« (oblika međusobnih odnosa) kakva se može sresti u nezapadnim društvima, kao i unutar pojedinih slojeva zapadnih društava, kao na primjer u ruralnim kulturama južne Evrope.

Suradnja stanovnika u okviru pojedinih akcija ograničena je na vrijeme potrebno za postizanje postavljenog cilja. Grupa koja je sudjelovala u konkretnoj akciji može se latiti novog zadatka i sudjelovati u njegovu ostvarenju, ali takva grupa još uvijek ne utvrđuje trajnije oblike suradnje. To utvrđuju formalni oblici organiziranosti, u koje se pojedinci uključuju zbog potrebe za dugoročnom suradnjom, u pravilu na osnovi trajnijeg privrednog interesa. Primjer takve suradnje sa više nego stoljetnom tradicijom predstavljaju u slovenskom prostoru (seljačke) zadruge, kojih iskustva valja uvažavati i ubuduće.

Neki razvojni trendovi, kao što su na primjer prijelaz od pomoći institucija na samopomoć, od važnosti i uloge državnih stranaka na važnost i ulogu lokalnih stranaka, sve veća važnost kulture i kulturnih aktivnosti, duži ekonomski ciklusi i globalizacija privrede, vjerojatno će umanjiti nedostatke klasičnoga kapita-

* Napomena prevodioca: U originalu stoji »županom-županjo«, i to pod navodnicima. Opredijelio sam se za prijevod »župana« kao »kneza«, iako mi je poznato da je u različitim krajevima hrvatskoga i srpskog jezičnog područja bilo i drukčijih tradicionalnih, dijalektalnih, kolokvijalnih itd. naziva za – formalnoga ili neformalnog – seoskog starješinu, kao npr. »kmet«, »birov« itd.

lističkog modela i tržišne ekonomije. Naznačene promjene imat će za posljedicu i bit će ujedno potaknute (novim) uvažavanjem humanosti, suradnje i međusobne pomoći, moralnosti i »gospodarnosti«, da spomenem samo neke osnovne vrednote »tržišne« privrede budućnosti.

literatura

- Barbič Ana. Prebivalci kot objekt in kot subjekt projektov za razvoj podeželskih skupnosti. *Sodobno kmetijstvo*. Ljubljana, 1990, 1, 6-8.
- Barbič Ana i suradnici. Domaća obrt in kulturno-socialni razvoj. Projekt Celovit razvoj manj razvitih občin območij Suhe Krajine v občini Trebnje. Ljubljana: BF, VTOZD za agronomijo, 1987, 21 + 15 stranica.
- Barbič Ana, Gabrijelčič Peter, Tomšič Lušin Jerica. Naravni viri in kulturna dediščina kot temelj razvoja podeželja. IB-revidija za planiranje. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za društveno planiranje, 1990, 1/2, 18-30.
- Berger Peter L., *Demokratija u današnjem svetu (Democracy in the Contemporary World)*. Pregled. Beograd: Ambasada USA 1984, 227, 2-6.
- Berkes Fikret (ur.) *Common Property Resources: Ecology and community - based sustainable development*. London: Belhaven Press, 1989, 302 stranice.
- Bodenstedt, A.A., *The Challenge of Agricultural Mechanization to Rural Sociology, Sociologia Ruralis*. Van Gorcum, 1981, 1, 43-56.
- Cernea Michael M. (ed.) *Putting People First*. Oxford University Press, 1985, 430 p.
- Crehan, K. and Van Oppen, A. *Understanding of /Development/: An Arena of Struggle*. *Sociologia Ruralis*. Van Gorcum, 1988, 2/3, 113-115.
- Fals - Borda, O. *Rural Participation and Peasant Resistance*. VII. World Congress for Rural Sociology: Food Security and Rural Development. Bologna, Italy, 26.06-02.07, 1988, 16 p.
- Friedland William H. i Pugliese Enrico. *Class formation and decomposition in modern kapitalist agriculture: comparative perspective*. *Sociologia Ruralis*. Van Gorcum, 1989, 2, 149-165.
- Friedmann Harriet. *Simple commodity production and wage labour in the American plains*. *Journal of Peasant Studies*. 1978, 1, 71-100.
- Friedmann Harriet. *Household production and the national economy: Concepts for the analysis of agrarian formations*. *Journal of Peasant Studies*. 1980, 2, 158-184.
- Gershuny Jonatan. *Growth, Social Innovation and Time Use*. Boulding Kenneth E. (ur.) *The Economics of Human Betterment*. Macmillan Press Ltd., 1984, str. 36-571.
- Gubert Renzo (ur.) *Ruralita e marginalita*. Milano: Franco Angeli, 1989, 354 stranice.
- Harrison Alan. *Common Property Resources: Ecology and community based sustainable development*. Edited by Berkes Fikret, 1989, University of Reading (rukopis recenzije), 1989, 2 stranice.
- Makarovič Marija. *Predgrad in Predgrajci*. Kulturna skupnost Kočevje, Ljubljana, 1985, 508 stranica.
- Marsden Terry. *Restructuring rurality*. *Sociologia Ruralis*. Van Gorcum, 1989, 3/4, 312-317.
- Odlok o razglasitvi naravnih znamenitosti ter kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Šmarje pri Jelšah. Maj, 1990.
- Peterson, M. *What Kind of Africulture? Sources of Imbalances in West European Agrarian Structures*, Thorniley D. (ed) *The Economics and Sociology of Rural Communities, East-West Perspective*. Avebury, 1987, 23-76.
- Pogačnik Borut. *Razprava. Prvi posvet aktivov zadružnic Slovenije*. Ljubljana: Republiška konferenca SZDL i Zadržna zveza Slovenije, 06.03.1988.
- Reinhardt Nola in Barlett Peggy. *The Persistence of Family Farms in United States Agriculture*. *Sociologia Ruralis*. Van Gorcum, 1989, 3/4 203-225.
- Rifkin, J. *Posustajanje budućnosti*. Zagreb: Naprijed, 1986, 295 p.
- Šušvar, S., *Sociologija sela 2*. Zagreb: Školska knjiga, 1988, 562 p.
- Ukrepi za spodbujanje prenovne etnoloških spomenikov. Skupščina občine Šmarje pri Jelšah. Maj, 1990.
- Žarkov Dubravka. *Zapis o socioloških vidikih prenovne naselij goriškega krasa. Mednarodni raziskovalni tabor »Revitalizacija naselij goriškega krasa«*. Nova Gorica, 08.07-16.07.1988. Mestna raziskovalna skupnost i FAGG-arhitektura, strojopis, 22 stranice.

Sa slovenskoga preveo:
Ivan Magdalenić

Towards a "new" concept of rurality

Summary

The article treats preconditions for an ecologically oriented rural development, i. e. one in which human activities will not disrupt but respect the laws that govern selfrenewing natural processes. The basic components of the new rurality are the rural environment, the village community (the community of village inhabitants) and the peasant family. In its centre stands the peasant as an ecological factor who is both the user and the guardian of nature. Local self—rule—an organization of life in which peasants share in decision—making about development programmes in areas they live in — is not only the optimum form of organization, but also the best psychological (motivating) factor of an ecologically oriented rural development. Two contrasting examples are given that show how development plans for rural Slovenia are being realized.

К »новому« пониманию сельской местности

Резюме

Автор статьи предполагает, что экологически ориентировано развитие сельской местности в которой деятельность человека не будет нарушать закономерность природных процессов, а наоборот, будет побуждать эти самообновляющиеся процессы. Основными компонентами новой сельской местности являются сельское пространство, крестьянское объединение (объединение сельского населения) и крестьянская семья. В центре внимания крестьянин как экологической фактор который по отношению к природе одновременно является ее пользователем и охранителем. Местное самоуправление — способ организации жизни в которой крестьяне участвуют в принятии решений относительно программ развития местности в которой проживают — является не только оптимальным видом организации но и наилучшим психологическим (мотивирующим) фактором экологически ориентированного развития сельской местности. Об этом приводятся два противоположные примера реализации планов развития сельской местности в Республике Словении.